

ტერმინები რომანისათვის

ჟანრი

სახეობა, გვარი, ტიპი ლიტერატურისა

პროზა

აბზაცებითა და წინადადებებით დაწერილი ლიტერატურა

თხზული /fiction

წარმოსახვით დაწერილი

არათხზული

დაწერილი რეალური ამბები

ნოველა /short story

პროზაული თხზული რომლის წაკითხვაც შეიძლება ერთი დაჯდომით

Novella

პრაზული თხზული დაახლოებით 100 გვერდამდე

რომანი

ვრცელი პროზაული თხზული

პერსონაჟი

სიუჟეტის მონაწილე

ანტაგონისტი

თხზულის პერსონაჟი რომელიც ცუდს, ბოროტებას იზრახავს

პროტაგონისტი

თხზულების მთავარი გპერსონაჟი

სიუჟეტი

მოვლენათა მოწესრიგებული წყება თხზულში

სიუჟეტის ხაზი

სიუჟეტის მოვლენები რომლებიც სამკუთხედის 2/3 შეადგენს

მოქმედების აღმავლობა

სიუჟეტის გართულება

კულმინაცია

ემოციის უმაღლეს დონემდე ასვლა, ვთქვათ პროტაგონისტ-ანტაგონისტის დუელი

მოქმედების დაღმასვლა, denouement

სიუჟეტის შედეგები

წინასწართქმა

ავტორის მიერ მინიშნება, თუ რა უნდა მოხდეს

გაურკვევლობა

მოლოდინი თუ რა უნდა მოხდეს

გადახვევა

მთავარი ხაზიდან მოერ-მესამეხარისხოვანზე გადასვლა

უკანდაბრუნება

დროის შეცვლა

კონფლიქტის ხუთი სახე

კაცი vs. კაცი, კაცი vs. საზოგადოება, კაცი vs. გარემო, კაცი vs. ბედისწერა, კაცი vs. თავისი თავი

თემა

ავტორის გზავნილი მკითხველისა და კაცობრიობისათვის

5.1. თხრობითი პროზის ჟანრები და ქვეჟანრები

ტექსტის მოცულობის მიხედვით გამოყოფენ მცირე და დიდ თხრობით ფორმებს. მცირე თხრობითი ფორმების უმეტესობა წარმოიქმნა საქალაქო ცხოვრების განვითარებასთან ერთად (XV ს.) და დაკავშირებულია გამოცდილების გაზიარებასთან, ზეპირ გადმოცემასა და საქალაქო ხელოსნობასთან. მცირე თხრობითი ჟანრებია:

❑ **შვანკი**, იგივე **ფაბლიო**, გვიანდელ შუა საუკუნეებსა და ადრეულ ახალ დროში შექმნილი ჟანრია. ე.წ. სახალხო წიგნები გარდამავალი საფეხურია ეპოსსა და რომანს შორის. იგი უკავშირდება ქალაქებისა და საქალაქო ცხოვრების წარმოშობას, ხელოსანთა სოციალური კლასისა და ადრეული ბურჟუაზიის ჩამოყალიბებას (XV-XVI ს.). მასში უმეტესად გადმოცემულია კომიკური ამბავი, სასაცილო კონფლიქტი სხვადასხვა სოციალური შრის წარმომადგენლებს შორის. დაპირისპირება დაბალი და მაღალი საზოგადოებრივი წრეების წარმომადგენლებს შორის სრულდება ხოლმე პირველი მათგანის მოულოდნელი გამარჯვებით (მაგალითად, *ტილ ოილენშპიგელი*). ამრიგად, შვანკში თავს იჩენს ფეოდალური საზოგადოების დაშლის განცდა და იწყება ბურჟუაზიული თვითშეგნების ჩამოყალიბება.

❑ **იგავი** არის აღმზრდელობითი (დიდაქტიკური) ხასიათის, ძალიან მოკლე თხრობითი ტექსტი. იგავის მოქმედი პირები უმეტესად ცხოველები არიან, რომლებიც ცალკეულ ადამიანურ თვისებებს განასახიერებენ (მაგალითად, მელია - ეშმაკობას). იგავის ბოლოს ღიადაა გადმოცემული ამბის დედააზრი, რომელიც მკითხველმა უნდა გაითავისოს და ყოველდღიურ ცხოვრებაში გამოიყენოს. იგავები იწერებოდა ანტიკურობიდან მოყოლებული. იგავთა ცნობილი ავტორები არიან ეზოპე და ლაფონტენი.

❑ **ზღაპრის** როგორც ჟანრის პოპულარიზაცია უკავშირდება ძმები გრიმების სახელს, რომლებმაც XIX საუკუნის დასაწყისში შეკრიბეს და გამოსცეს *საბავშვო და საშინაო ზღაპრები*. თუ მანამდე ზღაპრები ზეპირი გადმოცემის სახით არსებობდა, რომელთა ავტორიც ანონიმური იყო (ხალხური ზღაპრები), ძმები გრიმების პატრიოტული წამოწყების შემდეგ მრავალმა მწერალმა აღმოაჩინა ზღაპრის მხატვრული შესაძლებლობები: როგორც ონტოლოგიური ემანსიპაციის საშუალება იგი ათავისუფლებდა მწერლის წარმოსახვას სხვადასხვა შეზღუდვებისგან. ამის შედეგად რომანტიზმის ეპოქაში წარმოიქმნება ახალი ქვეჟანრი, რომელსაც ლიტერატურულ ზღაპარს (გერმ. *Kunstmärchen*) უწოდებენ. ხალხური ზღაპრებისგან განსხვავებით ლიტერატურული ზღაპრების ავტორთა ვინაობა ცნობილია. მათ შორის არიან ჰანს ქრისტიან ანდერსენი და ე.თ.ა. პოფმანი.

❓ **თქმულებების (ლეგენდების)** მიზანია მითოლოგიურად „ახსნას“ უჩვეულო ისტორიული და ბუნებრივი მოვლენები. თქმულებები ხშირად რაიმე გეოგრაფიული ადგილის თავისებურებებს უკავშირდება. თქმულებების პოპულარიზაცია და შეგროვება ასევე რომანტიზმის ხანას უკავშირდება, თუმცა სინამდვილის ირაციონალური აღქმის გამო მათი ავტორიზაცია არ შედგა.

❓ **ანეკდოტი** განსაკუთრებით პოპულარული იყო XIX საუკუნეში. მასში შეკუმშულად და ეპიზოდურადაა გადმოცემული ცნობილი ისტორიული პიროვნების ან ზოგადად ადამიანის დამახასიათებელი თვისება ან საქციელი რაიმე უჩვეულო ვითარებაში. ანეკდოტის აუცილებელი ჟანრობრივი თავისებურებაა სასაცილო დასასრული.

მცირე თხრობითი ფორმებისგან განსხვავებით, რომლებიც ჩვეულებრივ თხრობას ბაძავდნენ, დიდი თხრობითი ფორმები უფრო ხელოვნური ხასიათისაა.

❓ **ეპოსი** (ძვ. ბერძნ. სიტყვა, მოთხრობა) ყველაზე ძველი ეპიკური ჟანრია, რომელიც თანამედროვე ლიტერატურაში თითქმის აღარ გვხვდება. ეპოსის ჟანრს განეკუთვნება გრძელი, გართმული ტექსტები, რომელთა მთავარი მოქმედი პირებიც ღმერთები და გმირები, მეფეები და რაინდები იყვნენ. ეპოსი მოგვითხრობს გლობალური მნიშვნელობის მოვლენების შესახებ (მაგალითად, ტროას ომი ჰომეროსის *ილიადაში*). თავდაპირველად ეპოსი საჯაროდ იკითხებოდა და მას საზეიმო, სერიოზული ხასიათი ჰქონდა. შეიძლება გამოვყოთ ანტიკური ხანისა (ჰომეროსის *ილიადა* და *ოდისეა*, ვერგილიუსის *ენეიდა*) და შუა საუკუნეების საგმირო (*ბეოვულფი*, *ნიბელუნგების სიმღერა*) ეპოსი. ეპოსის უშუალო მემკვიდრეებად შეიძლება მივიჩნიოთ ბალადები და პოემები.

❓ **მოთხრობა** ეწოდება საშუალო ზომის თხრობით ტექსტებს. თემატური მრავალფეროვნების გამო შეუძლებელია მოთხრობის ჟანრობრივი თავისებურებების დაზუსტება.

❓ **ნოველა** (იტალ. novella - სიახლე) ყველაზე მომცრო ფორმაა დიდ თხრობით ფორმებს შორის. იგი მოგვითხრობს გაუგონარ, „ახალ“ ამბავს, ყურადღებას ამახვილებს მხოლოდ ერთ მთავარ კონფლიქტზე, რომელიც ამ გაუგონარი მოვლენითაა გამოწვეული. მოქმედების დრო და ადგილი უმეტესად შეზღუდულია. ნოველას ხშირად სრულიად მოულოდნელი დასასრული აქვს. თავისი არსებობის გარიჟრაჟზე ნოველები ჩარჩოს კონსტრუქციაშია მოქცეული: მათ ფიქტიური მთხრობელი უამბობს დამსწრე საზოგადოებას (მაგალითად, ბოკაჩოს *დეკამერონი*). XIX საუკუნიდან ჩარჩოს კონსტრუქცია ქრება და ნოველები დამოუკიდებელ, თვითმყოფად ტექსტებად იქცევა. ახალი ეპოქის მწერლები მას უმეტესად პიროვნებასა და სამოქალაქო საზოგადოებას შორის კონფლიქტის საჩვენებლად იყენებენ. ცნობილი ნოველისტები არიან გი დე მოპასანი და შტეფან ცვაიგი.

❓ **მოკლე ამბავი** (ინგლ. short story) ნოველისგან განსხვავებით კომპოზიციურად ღია თხრობითი ფორმაა, მასში მოქმედების დრო და ადგილი არაა დაკონკრეტებული, მოქმედი პირები კი აშკარად უფრო ტიპურები არიან, ვიდრე ნოველაში. მოკლე ამბის მთხრობელს უშუალოდ შეყავს მკითხველი მთავარი მოქმედი პირის ცხოვრებაში. ნაწარმოებს სრულიად ღია დასასრული აქვს: მკითხველს შეუძლია მხოლოდ ივარაუდოს, რა შედეგები ექნება მომხდარს მოქმედი პირის ცხოვრებაში. ამასთან, მოკლე ამბავი მოგვითხრობს მხოლოდ ერთ საკვანძო ეპიზოდს მთავარი მოქმედი პირის ცხოვრებიდან. ამ ჟანრის დამაარსებლად მიიჩნევა XX საუკუნის 40-იანი წლების ამერიკელი მწერალი, ერნესტ ჰემინგუეი. აღსანიშნავია, რომ ეს ჟანრი წარმოიქმნა

სწორედ მეორე მსოფლიო ომის დროს, როდესაც სამყარო და ცხოვრება აღიქმებოდა არა როგორც ერთი მთლიანობა, არამედ როგორც შემთხვევითი ფრაგმენტების მოუწესრიგებელი ნაკრები.

დიდ თხრობით ფორმებს შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი, გავრცელებული და მრავალფეროვანია **რომანი**. იგი ბურჟუაზიულ ეპოქაში განვითარდა: სამოქალაქო საზოგადოება იმდენად სწრაფად ვითარდებოდა და იმდენად რთული და მრავალნაზნაგოვანი ხდებოდა სამოქალაქო ცხოვრება, რომ ეპოსს აღარ ძალუძდა, მთლიანობაში მოეცვა იგი. რომანი მოგვითხრობს არა გლობალური მნიშვნელობის მოვლენების, (მაგალითად, ტროას ომი), არა განსაკუთრებული უნარებით დაჯილდოებული მრავალი გმირის (!) საგმირო საქმეების შესახებ, არამედ მხოლოდ ერთი ჩვეულებრივი მოქმედი პირის ცხოვრების, მისი განცდებისა და ფიქრების შესახებ. მან დამოუკიდებლად უნდა გაიკვალოს გზა ცხოვრებაში, უცხო და მტრულ გარემოცვაში, რათა ბოლოს ამ საზოგადოებაში ინტეგრაცია შეძლოს ან იმედგაცრუებულმა იგემოს ცხოვრების უაზრობა. მართალია რომანები ანტიკურ ხანაშიც იწერებოდა (აპულეუსის *ოქროს ვირი*), დომინანტურ ლიტერატურულ ჟანრად იგი მხოლოდ XVIII საუკუნიდან იქცა. რომანებში წამოჭრილი თემები და პრობლემები ხშირად იმდენად ახლობელია მკითხველისთვის, რომ ის ადვილად აიგივებს თავს მოქმედ პირებთან. სწორედ ამით აიხსნება რომანის უკონკურენტო პოპულარობა დღევანდელობაშიც.

❓ **ადრეული ახალი დროის რომანი** არის საკარო ეპოქის სარაინდო ეპოსის ემანსიპაციის შედეგი (XIV-XV სს.). თავდაპირველად ეს იყო უკვე არსებული გალექსილი ეპიკური თხზულებების პროზაული ვარიანტები. XVI საუკუნიდან იქმნება ორიგინალური რომანები, როგორებიცაა მაგალითად, ფრანსუა რაბლეს *გარგანტუა და პანტაგრუელი*.

❓ **ბაროკოს ეპოქის რომანის (საკარო ისტორიული რომანის)** მოქმედება ვითარდება დიდგვაროვანთა წრეში. მისი მთავარი თემაა მეფური წარმომავლობის მიჯნურთა თავგადასავლები, სახელმწიფო მნიშვნელობის საქმეები და ლაშქრობები. ნაწარმოების ბოლოს ყოველთვის მყარდება ზნეობრივი წესრიგი და მიჯნურები ერთად რჩებიან. იმავე ეპოქაში იქმნება **პასტორალური რომანები**, სადაც საკარო წრის წარმომადგენლები მწყემსების ტანისამოსში გამოწყობილნი იდილიურ გარემოში არიან მოთავსებულნი, თუმცა მათი მეტყველება და გარემოცვა იქაც მაღალფარდოვანი და დახვეწილი რჩება. ყველაზე უფრო ღირებული ბაროკოს ეპოქის მწერლობაში იყო ე.წ. **ბურლესკული და პიკარესკული რომანები**, რომლებშიც მოთხრობილია დაბალი სოციალური წრის წარმომადგენლის თავგადასავლის შესახებ. თავისი ცხოვრების გზაზე იგი სხვადასხვა წრის წარმომადგენლებს ხვდება; მას განსხვავებულ სიტუაციებში უწევს თავის გატანა. XVII საუკუნის ბურლესკულ-პიკარესკული რომანებისთვის სანიმუშო იყო სერვანტესის *დონ კიხოტი*.

❓ **ბურლესკული რომანის** უშუალო მემკვიდრედ მიიჩნევა **სათავგადასავლო რომანი**. დაძაბული სიუჟეტისა და სრულიად წარმოუდგენელი მოქმედების გამო ამ ქვეჟანრის ნაწარმოებები განმანათლებლობის ეპოქაში (XVIII ს.) ტრივიალური (მდარე) ლიტერატურის სტატუსით სარგებლობდა. სათავგადასავლო რომანის ყველაზე ცნობილი მაგალითია ე.წ. *რობინზონადები*, რომლებიც მრავლად შეიქმნა დენიელ დეფოს *რობინზონ კრუზოს* მიბაძვით.

❓ **ეპისტოლური რომანი** შეიქმნა XVIII საუკუნეში, სენტიმენტალიზმის ფარგლებში. იგი მოიცავს წერილებს, რომლებშიც ორი ან რამდენიმე მოქმედი პირი თავიანთ გრძნობებს უმხელს ერთმანეთს. ცნობილი ეპისტოლური რომანებია სემიუელ რიჩარდსონის *პამელა* და *კლარისა*, ჟან-ჟაკ რუსოს *ჟიული ანუ ახალი ელოზი* და იოჰან ვოლფგანგ ფონ გოეთეს *ახალგაზრდა ვერთერის ვნებანი*.

❓ XVIII საუკუნეშივე საფუძველი ეყრება **განვითარების რომანს** როგორც განმანათლებლური მწერლობის მთავარ თხრობით ჟანრს. განვითარების რომანში მოთხრობილია ერთი ინდივიდის (ხშირად ხელოვანის) ცხოვრება, მისი სულიერი, გონებრივი, ზნეობრივი განვითარება. ამ უკანასკნელის მიზანია საზოგადოებაში ინტეგრაცია და თავისი ცხოვრებისეული დანიშნულების პოვნა. მოგვიანებით განვითარების რომანმა ცვლილებები განიცადა: რომანტიზმის ეპოქაში მთავარი მოქმედი პირის ცხოვრებისეული მისიაა არა ინტეგრაცია საზოგადოებაში, არამედ საზოგადოებისა და საერთოდ სინამდვილის უარყოფა, მისი ჩანაცვლება სუბიექტური, წარმოსახვითი სინამდვილით; XX საუკუნეში კი იწერება განვითარების რომანის პაროდები. განვითარების ცნობილი რომანებია იოჰან ვოლფგანგ ფონ გოეთეს *ვილჰელმ მაისტერის მოსწავლეობის წლები*, გიუნთერ გრასის *თუნუქის დოლი* და ა.შ.

❓ **სოციალური რომანი** დაუპირისპირდა განვითარების რომანის ინდივიდუალისტურ ტენდენციას. უოლტერ სკოტის ისტორიული რომანების მიბაძვით XIX საუკუნის რეალისტი ავტორები (ონორე დე ბალზაკი, სტენდალი და სხვები) ცდილობდნენ თავიანთ ნაწარმოებში ეჩვენებინათ თავიანთი ეპოქის საზოგადოების ფსიქოლოგიური და მორალური მდგომარეობა.

❓ **მოდერნისტული რომანი** XX საუკუნის დასაწყისში ჩამოყალიბდა. რეალისტური რომანისგან იგი განირჩევა ვრცელი ფილოსოფიური განსჯებით (თომას მანის ესეისტური რომანები), სიღრმისეული ფსიქოლოგიური ელემენტებითა (ჰერმან ჰესეს ფსიქოგრაფიული პროზა) და თხრობის ახალი ხერხების გამოყენებით (მონტაჟი, შინაგანი მონოლოგი, ცნობიერების ნაკადი - მაგალითად, ჯეიმს ჯოისის *ულისეში*), რომელთა დანიშნულებაც მოქმედი პირების სულიერი სამყაროს უშუალო გადმოცემაა. მოდერნისტულ რომანში ირღვევა თანმიმდევრული თხრობის მოდელი, თავს იჩენს ცდა, დაუფარავად გადმოიცეს თანამედროვე სამყაროს წინააღმდეგობრივი ხასიათი და უშინაარსობა. თხრობის ტრადიციულ კონვენციებს კიდევ უფრო რადიკალურად უპირისპირდება ე.წ. **ახალი რომანი** (ფრანგ. Nouveau roman), რომელიც XX საუკუნის 50-იან წლების საფრანგეთში ჩამოყალიბდა (ალენ რობ-გრეი, ნატალი საროტი და სხვა). ახალ რომანში საერთოდ უქმდება დროის, მოქმედი პირისა და ლოგიკის კატეგორიები.

❓ **პოსტმოდერნისტული რომანი** უბრუნდება თხრობის ტრადიციულ ხერხებს, თუმცა განსხვავებული მიზნებით იყენებს მას. პოსტმოდერნისტი ავტორები აცნობიერებენ, რომ ნებისმიერი არსი (ცხოვრების, ნაწარმოების და ა.შ.) მხოლოდ ერთგვარი კონსტრუქციაა, რომელსაც ყოველთვის შეიძლება ჩაენაცვლოს სხვა (ანუ მოეძებნოს ალტერნატივა). ამიტომ ისინი არ ცდილობენ იმის ჩვენებას, რომ ცხოვრებას აზრი აქვს და სამყარო მთლიანი და ჰარმონიულია, ისინი მხოლოდ ეთამაშებიან ამგვარ ხედვას. ამ თამაშის ყველაზე გავრცელებული ხერხებია ციტატები, ინტერტექსტუალური მინიშნებები და ელემენტები სხვა ტექსტებიდან. პოსტმოდერნისტული რომანები მრავალშრიანი წარმონაქმნებია, რომელთაგან ერთი შრე საინტერესო და მარტივ სიუჟეტს გვთავაზობს, მეორე კი ინტერტექსტობრივ მითითებათა რთულ

ქსელს, რომელთა ამოცნობაც ინტელექტუალურ მკითხველს დიდ სიამოვნებას გვრის. პოსტმოდერნისტული რომანების ყველაზე ცნობილი ავტორები არიან უმბერტო ეკო, პატრიკ ზიუსკინდი და პოლ ოსტერი.

- ❑ **პროლეფსისი** - მომავალში მოსახდენი მოვლენის წინასწარი ჩართვა მოქმედების განვითარების გარკვეულ საფეხურზე (A-C-B)
- ❑ **ანალეფსისი** - წარსულში მომხდარი მოვლენის ჩართვა მოქმედების განვითარების გარკვეულ საფეხურზე (B-A-C)